

Onze veranderde relatie met het omringende landschap

Lezing Wim Bonis over ‘Het helende verhaal’, op 18 maart 2023

De diepere spirituele crisis

Ik ga jullie hier iets vertellen over mijn boek. Ik heb het geschreven terwijl we om ons heen in toenemende mate geconfronteerd werden met diverse crisissen. We hebben de afgelopen jaren o.a. te maken gekregen met een gendercrisis, een raciale crisis, een identiteitscrisis en een vluchtelingencrisis. En we hebben gezien hoe de klimaatcrisis door de jaren heen steeds scherper op de agenda is komen te staan. Toen ik mijn boek al aan het schrijven was, kregen we in 2020 de coronacrisis er nog bovenop. En toen ik de tekst van het boek afhad, begon Rusland vorig jaar ook nog eens een oorlog in Oekraïne.

Ik denk dat er een veel diepere spirituele crisis schuilgaat achter al deze crisissen, en het is heel belangrijk om daar aandacht aan te besteden. Die diepere spirituele crisis komt er kortweg op neer dat we ons ooit volledig ingebed hebben gevoeld in de omringende natuurlijke wereld, maar dat we dit door de tijd heen steeds meer uit het oog zijn verloren. Als gevolg daarvan zijn we ons steeds meer afgescheiden zijn gaan voelen van de natuurlijke wereld, en daardoor ook van de mensen om ons heen.

De grotere context

De uitdaging is erin gelegen om individueel en collectief dat gevoel van ingebed zijn in de natuurlijke wereld weer op de voorgrond geplaatst te krijgen – om bewust te worden van *de grotere context van de natuurlijke wereld* waarin ons individuele leven en dat van de samenleving zich afspeelt. Als we daar weer collectief diep van doordrongen raken, zal dit ook een positief effect gaan hebben op het begrijpen en structureel aanpakken van al de andere crisissen waar we momenteel mee te maken hebben.

Dit klinkt vrij eenvoudig, maar het is toch wel complex als het gaat om de invulling van de details. *Het helende verhaal* is vooral ook een *heel groot verhaal*, dat ik hier niet helemaal kan gaan vertellen. Omdat we ons hier in een mooie landelijke omgeving bevinden, zal ik mijn verhaal zoveel mogelijk concentreren op onze veranderde relatie met het omringende landschap.

Een tweede huid, het grotere lichaam

Wat betekent het om je ingebed te voelen in de omringende natuurlijke wereld? Het betekent dat we er niet even uit kunnen stappen om het van buitenaf te observeren. De natuur begint niet pas ergens buiten de stad waar het platteland

of de bossen beginnen, en de menselijke aanwezigheid minimaal is. De natuur is er ook midden in de stad. Het mag misschien een open deur zijn, maar de natuurlijke wereld bestaat echt altijd 360 graden om ons heen, waar we ook zijn. En we zijn zelf uiteraard ook een natuurlijk organisme.

Om de miskennis van de invloed van het landschap op ons leven te onderstrepen, heeft de Amerikaanse schrijver Valerie Andrews gesteld dat het landschap onze *tweede huid* is. Anders gezegd, komt dit erop neer dat we met ons kleine individuele lichaam altijd volledig zijn opgenomen in het *grotere lichaam van het landschap*. Het landschap bestaat uiteraard grotendeels uit ruimte, maar dan we ons moeten bedenken dat volgens de inzichten van de kwantumfysica ons eigen lichaam ook grotendeels bestaat uit ruimte!

Een mooi veelzeggend inzicht van een andere Amerikaanse onderzoeker, Duane Elgin, sluit daarop aan en gaat eigenlijk nog iets verder. Hij heeft het volgende gesteld: *Wie we zijn hangt direct af van waar we zijn*. Hij verbindt dus onze identiteitsbeleving met de context van de natuurlijke wereld om ons heen. Zijn stelling staat centraal in mijn boek. Waar we zijn, verwijst wat mij betreft niet alleen naar de plek waar we momenteel zijn. Het verwijst met name ook naar hoe we hier historisch en cultureel gezien door de tijd heen terecht zijn gekomen. De spirituele crisis is in feite een crisis waarin we niet echt meer weten waar we zijn, in tijd en plaats, en dus ook niet wie we eigenlijk zijn.

Een bewustzijns crisis

Om goed te begrijpen wat het betekent om ingebed te voelen in het omringende landschap, moeten we ons realiseren dat de spirituele crisis waar wij momenteel in zitten in belangrijke mate ook een *bewustzijns crisis* is. De huidige materialistische wetenschap beschouwt het bewustzijn nog steeds als een secundair fenomeen, niet meer dan een product van onze hersenen. Maar deze opvatting wordt steeds moeilijker houdbaar. Onderzoeken en ervaringen laten steeds duidelijker zien dat het bewustzijn aan de basis van het leven staat – en dat de materie weliswaar belangrijk is, maar wel secundair is aan het bewustzijn. Dit betekent dat ons eigen lichaam en het grotere lichaam van het omringende landschap niet gereduceerd moeten worden tot de fysieke, materiële manifestaties daarvan. Het landschap waar we ons volledig in ingebed voelen is altijd een bezielde landschap geweest, en het lichaam waarin we ons thuis voelen is altijd een bezielde lichaam geweest.

Dit ingebed voelen is ooit een dagelijkse werkelijkheidsbeleving geweest van ons allemaal. We hebben het allemaal *individueel* ervaren toen we nog baby's en kleine kinderen waren, en zijn het daarna meestal door de jaren heen steeds meer kwijtgeraakt, om plaats te maken voor een gevoel van afscheiding. Maar het volledig ingebed voelen in het omringende landschap is ooit ook een

werkelijkheidsbeleving van onze verre voorouders geweest, en *collectief* hebben we dit gevoel op een gegeven moment ook steeds meer verloren. Dit is een proces geweest dat zo'n 6000 jaar geleden is begonnen en heeft kunnen voortleven tot op de dag van vandaag. En we moeten niet vergeten dat vanuit de westerse cultuur, die daaruit is ontstaan, ons individuele gevoel van afscheiding voortdurend wordt bevestigd.

Wie we zijn: onze dubbele natuur

Ondanks dat we ons gevoel van ingebed zijn in het bezielde landschap op een gegeven moment steeds meer hebben verloren, heeft het ons natuurlijk nooit helemaal verlaten: het is namelijk altijd onderdeel gebleven van onze eigen menselijke natuur. Zoals de Nederlandse antropoloog Jan van Baal ooit heeft betoogd, hebben we wat dit betreft allemaal *een dubbele natuur*. Aan de ene kant worden we volgens hem geboren uit het universum en blijven we daar ook onlosmakelijk mee verbonden. Maar aan de andere kant ervaren we onszelf ook als subject tegenover de wereld geplaatst. Met de term *subject* bedoelt van Baal dat we als subject vanbuiten naar een wereld kijken die bestaat uit een collectie van afgescheiden objecten – een wereld waar we ons tegenover opstellen, een competitie en strijd mee aangaan.

Wat dit betreft kan het woord 'subject' misschien wel wat verwarrend zijn. In de psychologie spreekt men in dit verband over *het ego*. We worden allemaal geboren met een gebalanceerde dubbele natuur. En als die in balans is, dan is ons ego dienstbaar aan de diepere verbonden kant van onszelf. Ons hoofd is dan dienstbaar aan ons hart. En zolang we die balans weten te bewaren, wordt onze ego-drang tot competitie en strijd vanzelf getemperd. We voelen ons dan helemaal open naar buiten toe – en helemaal opgenomen in de gebalanceerde dualiteit van de cyclische natuur om ons heen.

De droom over Jung

De Jungiaanse psycholoog Marie-Louise van Franz heeft ooit verslag gedaan van een droom die onze gebalanceerde dubbele natuur mooi illustreert. Het was een droom die een vrouw had gehad niet lang nadat Jung was overleden. De vrouw had Jung nooit ontmoet. In de droom was ze bij een tuinfeest waar Jung ook aanwezig was. Het viel haar op dat Jung vreemde kleren aan had. Hij had een colbert en broek aan die felgroen waren van voren en zwart van achteren. Ze zag ook dat er een zwarte muur was met een gat erin in de vorm van de contouren van Jung. Op een gegeven moment liep Jung naar dat gat en stapte erin, zodat de hele muur weer zwart was en hij niet meer was te zien. Maar iedereen wist dat hij toch nog aanwezig was. Toen de vrouw vervolgens naar

zichzelf keek, zag ze opeens dat zij zelf ook kleren aanhad die felgroen waren van voren en zwart van achteren.

Wat vertelt die droom? De twee kleuren van de kleren verwezen natuurlijk symbolisch naar de twee kanten van onze dubbele natuur. Niet onbelangrijk in die droom was volgens mij ook dat niet alleen Jung als man die dubbele natuur bleek te hebben, maar ook de dromer, een vrouw. We kunnen er ook in herkennen dat de cycli van de natuur zich ook in ons weerspiegelen en manifesteren. En natuurlijk staat het zwart van de zwarte muur, waarin Jung werd opgenomen toen hij in het gat stapte, voor een bewustzijn dat nooit ophoudt – een eindeloos bewustzijn.

De Godin als eerste non-antropomorfe Schepper

Laat ik even wat dieper ingaan op de culturele en historische achtergrond van het ingebed voelen in een bezield landschap. Het bezielde landschap was voor onze verre voorouders natuurlijk ook een Heilig Landschap. Dit heeft wat mij betreft alles te maken met *het Godinnenerfgoed, dat aan de basis heeft gestaan van onze beleving van spiritualiteit*. In mijn vorige boek heb ik uitgebreid aandacht besteed aan dit thema. We moeten niet vergeten dat deze spiritualiteit ooit buiten in de open lucht is begonnen – de plek waar onze verre voorouders het merendeel van hun tijd doorbrachten. Daarom was hun spirituele beleving in essentie een *buitendeurse spiritualiteit* – ter onderscheid van de latere vormen van *binnendeurse religie* die zijn ontstaan.

Onderzoekers – waaronder de Amerikaanse mytholoog Joseph Campbell – hebben in dit verband betoogd dat onze mythologische voorstelling van de schepping van het leven niet is begonnen met de schepping door een mannelijke God, maar met het scheppen van het leven door een Godin. Het is eigenlijk heel begrijpelijk dat onze verre voorouders ooit voor een vrouwelijke voorstelling hebben gekozen. De vrouwen hadden natuurlijk de scheppende kracht van de baarmoeder ervaren en de mannen waren er regelmatig getuige van geweest. En we mogen ervan uitgaan dat ze het scheppingsproces ook vaak bij dieren en planten hadden waargenomen. Het is daarom niet vreemd dat ze hun Goddelijke Schepper vrouwelijk hebben voorgesteld.

Maar het is ook belangrijk daarbij te onderkennen dat zij deze Godin in beginsel in niet-menselijke vorm, oftewel *non-antropomorf*, hebben voorgesteld. De Godin was een mysterieuze aanwezigheid in de natuur die al het leven onafgebroken, van binnenuit schiep, en vervolgens altijd sterk verbonden bleef met Haar hele Schepping. De mensen bleven Haar aanwezigheid overal in het omringende Heilige Landschap ervaren – waaronder in grotten, in bronnen, in rivieren, in heuvels en in bergen. Dit was dus een hele andere manier van scheppen dan die van de latere mannelijke God, die het leven

van buitenaf schiep, vanuit een Hemel ver verheven boven de natuur, en die daardoor ook ver verwijderd bleef van Zijn Schepping.

De non-antropomorfe aard van de Godin kunnen we bijvoorbeeld nog herkennen in de Tao van het oude China, in Gaia in het oude Griekenland, of in Danu in het Keltische Ierland, en meer recent ook nog in Pachamama van de inheemse volken van de Andes. In de latere antropomorfe voorstelling van de Drievoudige Godin zien we wat dit betreft de cycli van het leven nog steeds weerspiegeld worden – waaronder de wisselingen van de seizoenen en het proces van leven, dood en wedergeboorte. De mannelijke God kwam, zoals bekend, pas later in beeld – eerst als zoon en partner van de Godin, als Jaargod. En later werkte hij zich onder patriarchale invloed overal op naar een dominantie positie, naar de top van een pantheon.

Een wederkerige, bewuste natuurrelatie

Wat het Godinnenerfgoed betreft, is het is ook belangrijk te realiseren dat er voor onze verre voorouders altijd een *wederkerige relatie* bestond met de omringende bezielde natuur – een natuur die zich ook *heel bewust* was van onze aanwezigheid daarin. Deze werkelijkheidsbeleving was in Europa nog bekend in de neolithische tijd en later o.a. in de Keltische cultuur – en heeft zelfs tot in onze tijd kunnen overleven bij veel inheemse culturen. In dit verband heeft de Amerikaanse Indiaanse Chief Seattle in de 19^e eeuw de beroemde uitspraak gedaan dat wij mensen het levensweb niet hebben geweven, maar slechts een draad zijn in dit web. En dat alles wat we het web aandoen, we ook onszelf aandoen. Recenter hebben de Kogi uit Colombia ons gewaarschuwd voor de schade die we hebben toegebracht aan het levensweb. Zij stellen dat we de Moeder zijn vergeten, en dat we pas zullen stoppen met het toebrengen van schade aan Haar, als we weer weten dat Zij kan voelen.

Voor onze verre voorouders omvatte het omringende Heilige Landschap niet alleen maar de aarde, maar ook de hemel erboven. Dat zien we bijvoorbeeld nog duidelijk weerspiegeld in de megalithische bouwwerken die zijn neergezet in de neolithische tijd, waaronder het bekende Stonehenge in Engeland en Newgrange in Ierland. Onderzoek heeft steeds duidelijker gemaakt dat de plek en positie van alle megalithische bouwwerken uit die periode altijd heel nauwkeurig werden gekozen, precies afgestemd op bepaalde kenmerken van het omringende landschap, en ook op de cycli van de zon of de maan. Met name in Engeland en Ierland is daar vrij veel onderzoek naar gedaan, niet alleen naar de archeologische overblijfselen uit het verleden, maar ook naar de afspiegeling van de spirituele werkelijkheidsbeleving van onze verre voorouders in de mythologie en folklore.

Inheemse Godinnen in het Nederlands rivierengebied

Alhoewel het voor sommige Nederlanders misschien moeilijk is voor te stellen, mogen we ervan uitgaan dat ooit dit soort spirituele werkelijkheidsbeleving ook op het Nederlandse grondgebied heeft bestaan bij onze verre voorouders. Er is hier in vergelijking met landen als Engeland en Ierland nog weinig onderzoek naar gedaan. Vanwege het feit dat het Nederlandse landschap altijd grotendeels een rivierdeltagebied is geweest, is het natuurlijk ook vaak aan verandering onderhevig geweest. Het is voortdurend veranderd door overstromingen, door wijzigingen van rivierbeddingen en natuurlijk ook door het eeuwenlang structureel ingrijpen van de mens in het landschap, o.a. door inpoldering en het bouwen van dijken in de strijd tegen het water.

We weten in ieder geval dat hier tot de komst van de Romeinen in het rivierengebied van de Rijn, Maas en Schelde voornamelijk inheemse Godinnen werden vereerd. Zij werden, voor zover wij weten, vóór de Romeinse tijd nog niet antropomorf voorgesteld of uitgebeeld. Van deze inheemse Godinnen zijn via de inscripties op Romeinse altaarbeelden veel verschillende namen aan ons overgeleverd. Waarschijnlijk verwezen die namen naar de plekken waar ze zijn gevonden. Vermoedelijk gaven ze uitdrukking aan de diepe verbondenheid van onze voorouders met het lokale landschap.

Toebehoren aan het land en particulier grondbezit

Het ingebed voelen in het omringende landschap van onze verre voorouders betekende ook dat zij niet zichzelf, maar het land centraal stelden in hun werkelijkheidsbeleving. Zij hadden een diep gevoel van *toebehoren aan het land*. Het concept van *particulier grondbezit* was voor hen nog onbekend en ook ondenkbaar. Het toebehoren aan het land is tot in onze tijd levend gehouden door inheemse culturen. Toen de Europese kolonisten in ‘de Nieuwe Wereld’ in contact kwamen met de Noord-Amerikaanse Indianenstammen, zijn er zoals bekend regelmatig conflicten ontstaan over grondbezit. De kolonisten dachten in termen van potentieel grondbezit, en de Indianen begrepen het land alleen als een bezielde, Heilig Landschap – als land waaraan zij toebehoorden en waarmee hun identiteit onlosmakelijk was verbonden.

Toen de Zwitserse psycholoog Carl Jung in 1932 op bezoek was bij de Taos Pueblo in New Mexico, zei Chief Mountain Lake tegen hem over de Europeanen dat ze altijd iets zochten – dat ze rusteloos waren. Ze begrepen hen niet en dachten dat ze gek waren. Toen Jung vroeg waarom ze dat dachten, antwoordde hij dat de Europeanen allemaal met hun hoofd dachten. Toen Jung vervolgens vroeg waarmee zij dan dachten, wees Chief Mountain Lake naar zijn hart. Zij dachten dus vanuit hun hart. Met andere woorden, het gevoel van toebehoren aan het land staat niet los van dit denken vanuit het hart.

De Europese kolonisten die in ‘de Nieuwe Wereld’ kwamen, konden alleen de materiële kant van het land ervaren, als een entiteit waar zij zichzelf buiten hadden geplaatst – het land als object dat verhandeld kon worden. Die visie had toen al een lange geschiedenis en het is bekend dat de Westerse samenleving sinds die tijd is verdergegaan op het materialistische pad. Maar de visie van de Indianen had een nog veel langere geschiedenis, en zal ook de visie van onze verre voorouders zijn geweest. Het heeft nog tot in onze tijd geduurd, voordat we de betekenis van het Indiaanse inzicht echt zijn gaan begrijpen.

Het begin van de westerse cultuur en de ego explosie

Wat de geschiedenis van het particuliere grondbezit betreft, moeten we een paar duizend jaar teruggaan in de tijd, tot de periode die nog steeds wordt geassocieerd met het ontstaan van de westerse cultuur. Er wordt nog steeds vrij algemeen vanuit gegaan dat de Soemerische cultuur, die zo’n 6000 jaar geleden tot bloei kwam in het gebied van de Eufraat en de Tigris, het begin van de ‘westerse beschaving’ heeft gemarkeerd. Vanuit hier had deze ‘beschaving’ zich door de eeuwen heen steeds verder westwaarts weten te verspreiden. En het toeval wil dat de Ierse Bisschop Ussher in de 19^e eeuw, aan de hand van teksten in de Bijbel, had berekend dat ook God de wereld rond 4000 voor Christus had geschapen. Maar deze periode markeerde dus helemaal geen begin. Zoals nu steeds duidelijker is geworden aan hand van nieuwverworven inzichten, tekende zich dus in deze periode een grootschalige culturele verandering af ten aanzien van de cultuur die eraan was voorafgegaan.

Er ontstond zo’n 6000 jaar geleden een paradigma verschuiving in het menselijk bewustzijn en de menselijke cultuur. Naast diepgaande veranderingen zoals de uitvinding van het schrift, kregen de mensen die leefden in een gebied, dat liep van Noord-Afrika tot in het Midden-Oosten, te maken met een *collectieve ego explosie*. De Engelse psycholoog Steve Taylor heeft daar een interessant boek over geschreven. Door klimaatverandering heeft dat gebied toen te kampen gekregen met langdurige droogte, met een grootschalige verwoestijning als gevolg. Dit had traumatische gevolgen voor de mensen die daar woonden en genereerde een ego explosie in het menselijk bewustzijn, waardoor zij zich collectief gingen identificeren met hun ‘afgescheiden zelf’, hun ego. Vervolgens zou de identificatie met het ego, en het gevoel van afscheiding, zich door de eeuwen heen steeds verder over de Westerse wereld hebben verbreid.

‘His Story’ en de Patriarchale Verschuiving

Feministische onderzoekers hebben er terecht op gewezen dat het conventionele beeld van de westerse geschiedenis beperkt is gebleven tot het vertellen van

‘His Story’, het verhaal van de man. In hun ogen was daarbij volledig voorbijgegaan aan ‘Her Story’. Als gevolg van de ego explosie was het mannelijke deel van de bevolking, en de zogenoemde mannelijke principes waarmee zij zich identificeerden, in de cultuur steeds sterker beginnen te domineren. Het conventionele begin van de westerse cultuur was in feite een verschuiving naar een patriarchale cultuur, die ik daarom *de Patriarchale Verschuiving* heb genoemd. De Oostenrijks-Amerikaanse onderzoeker Riane Eisler heeft de cultuur die toen is ontstaan een *dominator cultuur* genoemd.

De verschuiving bracht diepgaande veranderingen teweeg op diverse terreinen, waaronder de opkomst van het dualistische denken. Omdat men zichzelf buiten en boven de natuur was gaan plaatsen, verdween ook het gevoel van toebehoren aan het land naar de achtergrond. Het land werd in toenemende mate door mensen toegeëigend en kon in die hoedanigheid ook worden geëxploiteerd. Het particuliere grondbezit kwam aan de basis te staan van de dominator cultuur van de eerste stadsstaten, die later steeds groter werden en uiteindelijk konden uitgroeien tot hele wereldrijken, tot imperiums. En het particuliere grondbezit stond ook nog steeds aan de basis van de natiestaten, die in vanaf de 19^e eeuw werden geformeerd.

Strijden tegen draken, zoeken naar het Verloren Paradijs

Doordat de mensheid, en met name het mannelijke deel daarvan, zichzelf vanaf ongeveer 6000 jaar geleden steeds meer buiten en boven de natuur was gaan plaatsen, moest de kracht en de cultuur van het Godinnenerfgoed – dat juist zo diep verbonden was met de natuur – worden bestreden en onderdrukt. Deze strijd en onderdrukking werd verbeeld als een mythologische strijd tegen bedreigende, draakachtige wezens. Dit zien we voor het eerst in Soemerië en Babylonië gestalte krijgen. We zien hoe de Babylonische God Mardoek de strijd aanbod tegen de Godin Tiamat, haar doodde en de wereld opnieuw schiep uit haar dode lichaam. Deze strijd werd voortgezet in latere culturen die in de patriarchale voetsporen traden. We zien dan o.a. een strijd in het oude Griekenland van Apollo tegen Python, van de Bijbelse God tegen Leviathan, en in het Christendom van Sint Joris en Sint Michael tegen een draak die naamloos bleef. Alles wees erop, echter, dat de draak nooit echt kon worden gedood, en dat hij voortdurend opnieuw de kop op bleef steken.

Vanuit de onrust van het dominerende ego werd de westerse mens ook aangezet tot een zoektocht naar het Verloren Paradijs. Vanuit zijn ego-bewustzijn ging hij op zoek in de materiële wereld, naar een plek die fysiek ergens op aarde zou moeten bestaan. De zoektocht naar het Verloren Paradijs was een drijvende kracht achter de bekende ‘Ontdekkingsreizen’ naar ‘de Nieuwe Wereld’. Zoals bekend, werd de cultuur van de inheemse volkeren, die

door de Europese kolonisten overal werd aangetroffen, in beginsel wel als paradijselijk herkend. Maar al snel werd deze toch als onbeschaafd en barbaars afgedaan.

Het resultaat was dat de patriarchale dominator cultuur uit Europa overal ter wereld werd opgelegd – en dat de inheemse culturen werden onderdrukt en ook grotendeels werden vernietigd. Dus ‘de Nieuwe Wereld’ werd zo een verlengstuk van de ‘Oude Wereld’. Zoals de visie van Chief Mountain Lake in 1923 heeft laten zien, herkenden de inheemse bewoners van deze ‘Nieuwe Wereld’ de onrust van de kolonisten al als denken vanuit het hoofd. En ze wisten dat daar niet veel goeds van viel te verwachten.

Dualistische strijd, openheid van geest en het groeiproces

In de strijd tegen draken en de zoektocht naar het Verloren Paradijs zien we de essentie van het dualistische denken gestalte krijgen. Het is een constant proces van afstoting en aantrekking, dat zich later door de eeuwen heen in tal van vormen zou blijven herhalen in elke strijd tegen ingebeelde vijanden. Daarmee zijn we aangekomen bij een belangrijk inzicht waaraan ik in mijn boek veel aandacht heb besteed. Namelijk het principe van de dualistische strijd tussen twee absoluut beschouwde tegengestelden. Dat is pas ontstaan, toen we ons gevoel van ingebed zijn in de natuurlijke wereld begonnen kwijt te raken en ons gevoel van afscheiding centraal kwam te staan in onze werkelijkheidsbeleving.

We worden allemaal geboren met een open geest – en die *openheid van geest* is nodig om ons hele leven door te kunnen blijven groeien, niet alleen biologisch, maar ook psychologisch en spiritueel. Oorspronkelijk is onze *energie* gericht op het voortzetten van dit *groeiproces*. Als we onze geest echter gaan afsluiten – als de ego-kant van onze dubbele natuur is gaan domineren en ons identiteitsgevoel is gaan bepalen –, wordt daarmee ook ons innerlijke groeiproces geblokkeerd (Bruce Lipton). Dit zorgt ervoor dat onze energie zich gaat verplaatsen naar het toneel van de dualistische strijd. In mijn boek bespreek ik diverse terreinen waarop die dualistische strijd zich door de eeuwen heen tot op de dag van vandaag heeft gemanifesteerd, waaronder: een strijd tussen mannen en vrouwen, tussen het mannelijke en het vrouwelijke, tussen competitie en samenwerking, tussen het menselijke en het dierlijke, tussen de realiteit en de fantasie, tussen beschaving en barbarij.

Momenteel kunnen we overal om ons heen zien dat de energie, die wordt gestoken in die manifestaties van dualistische strijd, inmiddels op planetaire schaal een bedreiging is gaan vormen voor het voortbestaan van onze samenleving. Dat klinkt een beetje zwaar, maar om als mensheid te kunnen overleven is het een absolute noodzaak geworden dat we collectief de balans in

onze dubbele natuur gaan herontdekken, om daarmee de balans in de wereld om ons heen te kunnen herstellen.

Herstel van balans: de Grote Wending

Gelukkig is er wat dit betreft ook *hoop* te melden. Behalve dualistische strijdtonelen, zien we overal om ons heen ook dat een proces van heling en herstel van de balans momenteel al volop gaande is – al heeft de mainstream media en wetenschap dat helaas nog maar mondjesmaat opgepakt en een stem gegeven. Het interessante van dit alles is dat we voor het herstellen van de balans, voor het genereren van het helende verhaal, niet direct een nieuwe menselijke capaciteit hoeven te ontwikkelen. We hoeven ons in feite alleen maar iets te herinneren dat al een deel is van ons menszijn – namelijk, de diepe verbonden kant van onze dubbele natuur. Die is gedurende ons individuele ontwikkelingsproces, en de ontwikkeling van de Westerse cultuur als geheel, steeds verder onderdrukt en uit het zicht geraakt, maar nooit echt verdwenen.

We zien momenteel in de hele westerse cultuur een nieuwe culturele verschuiving plaatsvinden, een verschuiving waar we momenteel nog middenin zitten. De patriarchale cultuur, die zo'n 6000 jaar de westerse cultuur heeft bepaald, verschuift geleidelijk naar wat door de Amerikaanse schrijver David Korten is aangeduid als 'the Great Turning', *de Grote Wending*. Hierin vindt een verschuiving plaats van wereldrijken en andere imperiums naar een Aarde Gemeenschap. Deze verschuiving wordt ook wel aangeduid als een verschuiving van een *controle paradigma* naar een *paradigma van interconnectie* (Denise Breton), of een verschuiving van een *dominator cultuur* naar een *partnerschapscultuur* (Riane Eisler).

Het is ook een verschuiving van het incomplete verhaal van 'His Story', naar het hele verhaal, dat ook *een helend verhaal* is. De Amerikaanse onderzoeker Charles Eisenstein zegt in dit verband dat we ons momenteel 'in between stories' bevinden, *tussen de verhalen in*. We zien dat er een steeds grotere herwaardering komt van het erfgoed van inheemse culturen, en daaraan direct gelieerd ook van het erfgoed van de prepatriarchale culturen van onze voorouders. En ook zien we een toenemende herwaardering van de vrouw en de als 'vrouwelijk' beschouwde waarden, waaronder openheid, kwetsbaarheid, empathie, compassie, verbinding en samenwerking.

Individueel, zien we hoe het helingsproces zich uitdrukt in de verschuiving van het centrum van onze identiteitsbeleving in *het hoofd*, en in het bijzonder in de linkerhersenhelft, naar het *hart* en het *hara centrum* (Iain McGilchrist / Scilla Elworthy). De culturele verschuiving die nu plaats aan het vinden is, markeert individueel een terugvinden van de balans in onze dubbele natuur, die we ervaren als een verruiming van ons bewustzijn.

Bewustzijnsverruiming: de wetenschappelijke veldtheorieën

Ook in de wetenschap heeft er de afgelopen decennia een interessante verruiming plaatsgevonden in het bewustzijn in de diverse *veldtheorieën* die het licht hebben gezien. David Bohm heeft wat dit betreft bijvoorbeeld zijn theorie over de impliciete en expliciete orde ontwikkeld, Ervin Laszlo zijn theorie over het Akasha Veld, en Rupert Sheldrake zijn theorie over morfische velden en de morfische resonantie.

Ze laten allemaal op een verschillende manier zien dat een onzichtbare dimensie – die zich buiten ruimte en tijd bevindt, en voorgesteld wordt als een orde of een veld – aan de basis staat van de tastbare, materiële wereld. Ze bevestigen ook dat het bewustzijn aan de basis staat van het leven, en niet de materie. Sheldrake heeft in dit verband betoogd dat de term ‘veld’ in feite niet anders is dan een wetenschappelijke term voor wat ooit werd aangeduid met de term ‘ziel’. Met deze veldtheorieën komt het bezielde landschap en het bezielde lichaam dus weer terug in beeld.

Bewustzijnsverruiming: de bijna-dood en ruimte ervaringen

Naast de veldtheorieën hebben we de afgelopen decennia ook in toenemende mate kennis kunnen nemen van bijna-dood ervaringen – via veel verslagen van dit soort ervaringen en via uitgebreid onderzoek dat ernaar is gedaan. Deze laten, kortgezegd, vrijwel allemaal zien dat bij het uitvallen van de hersenactiviteit het bewustzijn veel intenser en helderder blijkt te zijn worden. Degenen die zo’n ervaring hebben gehad, worden doordrongen van het feit dat het leven van ons bewustzijn losstaat van het leven van ons fysieke lichaam. De meesten verliezen helemaal hun angst voor de dood. Ze hebben ondervonden dat we allemaal een ‘eindeloos bewustzijn’ hebben, zoals de Nederlandse onderzoeker Pim van Lommel het heeft genoemd. De bijna-dood ervaringen bevestigen het inzicht dat het bewustzijn aan de basis van het leven staat.

Ik heb in mijn boek de bijna-dood ervaringen geplaatst naast de ruimte ervaringen waar astronauten verslag van hebben gedaan. De ervaring van het zien van onze planeet vanuit de ruimte heeft heel vaak het bewustzijn van de astronauten permanent verruimd. Via de vele beelden vanuit de ruimte, zoals de bekende foto van ‘Earthrise’, zijn we ons allemaal bewuster geworden van de kwetsbaarheid van onze planeet en van het feit dat de aarde is opgenomen in de grotere context van de kosmos.

Zowel de mensen die een bijna-dood ervaring hebben gehad, als de astronauten die in de ruimte zijn geweest, hebben het leven op aarde even van buitenaf mogen aanschouwen. Daardoor zijn ze met andere ogen naar het leven op aarde gaan kijken. Zij zijn er vaak publiekelijk voor gaan pleiten om anders met elkaar om te gaan – om te gaan samenwerken in plaats van tegen elkaar te

strijden. Ze zijn zich opeens een deel gaan voelen van de hele Aarde Gemeenschap, voorbij aan de kunstmatige grenzen tussen staten. Zij zijn zich gaan realiseren dat aan de diverse crisissen, waar we wereldwijd mee te maken hebben gekregen, een diepere spirituele crisis ten grondslag ligt. Door hun ervaringen met ons te delen, leveren ze ook een belangrijke bijdrage aan het proces van bewustzijnsverruiming.

Bewustzijnsverruiming: *awe*, wandelen, en ontwakingservaringen

Wat zien we nog meer? We herontdekken wat het betekent om toe te behoren aan het land, in plaats van het alleen maar in bezit te nemen. En ook hoe de natuurlijke wereld om ons heen niet bestaat uit dode objecten die we eindeloos kunnen manipuleren en exploiteren. We hebben in toenemende mate overweldigende ervaringen die ons sprakeloos maken – in het Engels mooi aangeduid met *awe experiences* –, ervaringen die ons voor even laten versmelten met de grotere context van de omringende natuur. Dan nemen we de wereld om ons heen weer even in openheid en verwondering waar. Recente onderzoeken hebben laten zien dat we door dit soort ervaringen ook minder materialistisch blijken te worden – en empathischer en meer verbonden met andere mensen (Dacher Keltner).

We zien daarnaast dat *wandelen* ook steeds populairder is geworden. De coronacrisis heeft daar nog een extra stimulans aan gegeven. Door simpelweg te gaan wandelen door een landschap, kunnen we – door het constant veranderende *diepteperspectief* – er steeds bewuster van worden dat we altijd volledig zijn ingebed in het landschap (David Abram). We hebben in onze tijd ook in toenemende mate te maken gekregen met *ontwakingservaringen*, waarin we spontaan ons gevoel van afscheiding – tijdelijk of zelfs permanent – achter ons hebben gelaten (Steve Taylor). Al die ervaringen geven ons glimpen van ‘de mooiere wereld waarvan ons hart weet dat die mogelijk is’ – om in de terminologie van Charles Eisenstein te spreken.

De bomen en het bos

In het kader van de boekomslog, die zo mooi is vormgegeven door Uitgeverij Oorsprong, en onze aanwezigheid hier in Bosnodig, wil ik nog even wat zeggen over de boom en over het bos. Onze verbondenheid met het omringende landschap wordt mooi verbeeld door een boom. Hoe dieper en breder de wortels zich kunnen verbreiden in de bodem, hoe hoger de boom zal kunnen groeien. Recent onderzoek heeft laten zien hoe onder de grond bomen met elkaar verbonden zijn en continue met elkaar communiceren en ook elkaar ondersteunen door het uitwisselen van stoffen. Niet alleen de wortels blijken hieraan bij te dragen, maar ook een gigantisch netwerk van schimmels (Suzanne

Simard, Peter Wohlleben, Merlin Sheldrake). Deze samenwerking betreft niet alleen de ‘eigen’ boomsoorten, maar omvat ook andere boom- en plantensoorten. Kortom, een bos is dus meer dan een verzameling individuele bomen. Het is ook een mooie natuurlijke manifestatie van het principe van Diversiteit en Inclusiviteit.

Ik moest in dit verband vaak denken aan de Ierse filosoof John Moriarty. Hij heeft ooit een academische carrière vaarwelgezegd om zich in de natuur van het westen van Ierland terug te trekken en als tuinman in zijn levensonderhoud te voorzien. In verband met deze overstap heeft hij gezegd dat hij het leven in een instituut had ervaren als een plant in een pot. De wortels kwamen tegen de rand van de pot aan en dit had zijn verdere groei geblokkeerd. Zijn overstap naar een leven in het westen van Ierland had hij ervaren als een potplant die in de open grond werd gezet, waardoor de wortels zich vrij konden verdiepen en verspreiden, en waardoor hij verder kon groeien.

Een andere anekdote die Moriarty heeft verteld, is aardig om eraan toe te voegen. Hij werkte in Ierland een poos als tuinman voor de daar wonende Nederlandse professor Westhoff. Hij ging soms met hem wandelen in een naburig bos. Tijdens één van die wandelingen viel het hem op dat hij tijdens de wandeling de namen van planten noteerde waar zij langs kwamen. Hierdoor kwam Moriarty tot het inzicht dat professor Westhoff, ondanks zijn bewonderenswaardige intellectuele ontwikkeling, weliswaar DOOR het bos was gelopen, maar nooit IN het bos was geweest. De 19^e eeuwse schrijver en onderzoeker Henry David Thoreau, bekend van zijn verblijf in Walden, heeft ooit iets vergelijkbaars gezegd. Hij zei ‘Wat ben ik aan het doen in de bossen, als ik aan iets denk buiten de bossen.’ Het lijkt me een goed idee om in deze spirit dadelijk naar buiten te gaan.